

Łukasz Koźuchowski

Uniwersytet Warszawski

POŻYTECZNI ANTYKLERYKAŁOWIE CZY NIEBEZPIECZNI NACJONALIŚCI? Władze rosyjskie wobec tygodnika dla chłopów „Zaranie” (1907-1915)

OPIS ZAGADNIENIA

Adresowany do chłopów tygodnik „Zaranie” (1907-1915) swoją aktywnością **wywołał trzęsienie ziemi** w społeczeństwie **Królestwa Polskiego**. Był to pierwszy periodyk, który stworzył szeroką i stabilną platformę do wyrażania **populistycznych, antyklerykalnych** przekonań w **wiejskiej przestrzeni publicznej**. Choć nigdy nie osiągnął oddziaływania porównywalnego z najpoczytniejszą wśród chłopów „Gazetą Świąteczną” (w 1912 r. „Zaranie” miało ok. 5000 prenumeratorów), jego linia budziła duże kontrowersje i wywoływała głośne polemiki. **Redakcja** tygodnika – **związana z pedecją i masonerią** – była surowo **krytykowana przez katolickie duchowieństwo**, liczne tytuły prasowe (w tym „Gazetę Świąteczną”) oraz znaczne grono chłopów niechętnych wobec (takich form) antyklerykalizmu. W 1912 roku biskupi Królestwa ogłosili listy pasterskie przeciw „Zaraniu”, zakazując jego lektury i kolportażu pod groźbą odsunięcia od sakramentów. Spowodowało to odpływ części czytelników, ale zarazem i utwardziło zagorzałych zwolenników gazety. Finalnie została ona zlikwidowana przez władze carskie w 1915 r., w związku z wykryciem w redakcji punktu kolportażu nielegalnych druków. W II RP byli zaraniarze kształtowali środowisko PSL „Wyzwolenie”.

METODOLOGIA

1

Kwerendy w aktach władz:

Kancelaria Generał-Gubernatora Warszawskiego
Pomocnik Generał-Gubernatora Warszawskiego ds. Policyjnych
Warszawskie Komitety Cenzury
Wybrane Kancelarie Gubernatorów i Gubernialne Zarządy Żandarmerii

2

Kwerendy w zbiorach pamiętnikarskich:

Archiwum Akt Nowych (pamiętniki zaraniarzy)
Zakład Historii Ruchu Ludowego

3

Kwerendy prasowe:

„Zaranie”
„Gazeta Świąteczna”
„Przegląd Katolicki”

DANE I WYNIKI

Pomimo pewnych niepokojących danych, wiążących istnienie „Zarania” z **ruchem socjalistycznym**, oraz kilku **grzywien** nakładanych na jego redakcję **za nieprawomyślne politycznie publikacje**, władze długo nie podejmowały wobec tygodnika zdecydowanych kroków ani nie przykładały dużej wagi do jego **inwigilacji**. Sytuacja uległa zmianie dopiero w **1912 r.**, gdy czujność rosyjskiej prasy wzbudziła **ostra polemika katolickiego duchowieństwa z antyklerykalnym tygodnikiem**. Wskazuje to na dużą **reaktywność policji** politycznej, wcześniej kompletnie niezorientowanej w tak istotnym fenomenie społecznym, jak „Zaranie”. W finalnym raporcie do Kancelarii Generał-Gubernatora oraz do Petersburga z 1913 roku najwyższe władze żandarmerii Królestwa zignorowały dane z niektórych guberni, ostrzegające przed możliwymi **antypaństwowymi** czy wręcz **socjalistycznymi skłonnościami** zaraniarzy. Wprost odrzucono możliwość jakiegokolwiek karania czytelników „Zarania”, gdyż było ono legalnym pismem. Zamiast tego nakazywano inwigilację antyzaraniarskich posunięć duchowieństwa. Natomiast nadzór nad środowiskiem gazety, wedle zachowanych akt, wciąż nie przynosił obfitego plonu. Można więc mówić co najmniej o pewnej **życzliwej neutralności Rosjan** wobec „Zarania”. Finalnie władze zlikwidowały periodyk dopiero w 1915 r., natrafwszy na trop kolportowania przez jego sympatyków nielegalnej literatury patriotycznej.

Imperialne rządy rosyjskie w Królestwie Polskim przyczyniły się więc do eskalacji tendencji antyklerykalnych w szerokich masach. Trudno zgodzić się z opiniami niektórych autorów (np. Malte Rolf), że u schyłku swojego panowania nad Wisłą zaborca jedynie administrował krajem – w przypadku „Zarania” miała miejsce ingerencja w sprawy społeczne i religijne o dużym zasięgu oddziaływania. Przykład polityki wobec antyklerykalnego tygodnika dobrze ilustruje również powrót Rosjan do niechęci wobec duchowieństwa katolickiego po **krótkotrwałej odwilży** we wzajemnych stosunkach, która była związana z rewolucją **1905 roku**.

INFORMACJE O AUTORZE

Doktorant Uniwersytetu Warszawskiego. Kierownik grantu NCN Preludium *Bóg na niebie, car na ziemi: Władza imperialna i religijność chłopów w Królestwie Polskim, 1905-1915* oraz pracownik naukowy w projekcie ERC *Becoming National against the State: Popular discontent and adherence to minority nationalisms in late nineteenth-century Eastern Europe* (BENASTA). Zainteresowania badawcze koncentrują się na historii politycznej, społecznej i kulturowej Królestwa Polskiego, zwłaszcza na dziejach chłopów w okresie reform agrarnych oraz po uwłaszczeniu, a także na dziejach rosyjskiego imperializmu w Europie Środkowo-Wschodniej.

projekt graficzny: Michał Strachowski / strachowskim